

8 Жанұзақова Қ. Қазақ прозасындағы романтизмнің көркемдік әлемі (генезис, эволюция, поэтика). Филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты 2010, -50 б.

9 Таңжарықова А., Сәтемірова Д. Дидахмет Әшімханұлының «Зауал» әңгімесіндегі кие мотиві. // Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы №1, 2019

10 Кекілбаев Ә. Орман кезіп, олжалы оралған Оралхан // Кітапта: Біздің Оралхан. Алматы, Орхон баспа үйі. 2013. - 392б.

11 Абдыханов У. Социально-нравственные аспекты раскрытия образа интеллигенций в современной казахской прозе. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук 2002. - 30

12 Тебегенов Т. Тәуелсіздік дәуіріндегі жаңа қазақ әдебиеті. Семей, «Үш биік» баспасы, 2013. - 380 б.

References:

1 Argynbaeva M.H. Konsepsia mira i chelovka v kazhaskoi literature (1970-1980 gody) Avtreferat na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk 2005, - 30 b.

2 Qazaqstan jazushylary. Anyqtamalyq, Almaty, «AnArys» baspasy 2009,- 480 b.

3 Tileubekova B.T. Qazaq romandaryndaғы qaharmannyñ ruhani әlemi. Filologia ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисертацияның авторефераты 2010,- 34 b.

4 Aqys N. Jabyrqau jandardyñ joqtauşysy// Qazaq әдебиеті... 2020

5 Asylbekuly S. Qazaq povesti (genezis, evolüsia, poetika). Filologia ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисертацияның авторефераты 2009,- 46

6 Qūralhanova B. Qazırgı qazaq povesteri. Filologia ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисертацияның авторефераты 2007 - 34

7 Orda G. Bökei Oralhan// Kitapta: Qazaq körkem söziniñ шеберлері. Anyqtamalyq. Qaraғandy: Ekojan, 2010. - 512 b

8 Janūzaqova Q. Qazaq prozasyndaғы romantizmniñ körkemdik әlemi (genezis, evolüsia, poetika). Filologia ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисертацияның авторефераты 2010, -50 b.

9 Таңжарықова А., Сәтемірова Д. Дидахмет Әшімханұлының «Зауал» әңгімесіндегі кие мотиві. // Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің хабаршысы №1, 2019

10 Kekiłbaev Ä. Orman kezıp, oljalı oralğan Oralhan // Kitapta: Bizdiñ Oralhan. Almaty, Orhon baspa üii. 2013. - 392b.

11 Abdyhanov U. Sosiälno-nravstvennyye aspekty raskrytia obraza inteligensi v sovremennoi kazahskoi proze. Avtreferat na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filologicheskikh nauk 2002. - 30

12 Tebegenov T. Täuelsızdık дәuirindegi jaña qazaq әdebieti. Semei, «Üş biik» baspasy, 2013. - 380 b

МРНТИ 17.09.91

Көшекова А.А.¹

¹Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

БАТЫРЛАР ЖЫРЫНДАҒЫ АТ БЕЙНЕСІНІҢ БАСТЫ СИПАТТАРЫ

Аңдатпа

Эпостың өзге жанрларымен салыстырып қарағанда қаһармандық эпостан аттың ең бір кемелденген, аса үлкен көркемдік дәрежеге жеткен бейнесін көреміз. Бұлай болатын себебі - архаикалық эпоста қиял-ғажайып элементтердің, мифтік мотивтердің тым басым болуы, әлі де жетіліспеген балаң сана толық көлемді ат бейнесін жасауға кедергі болса, лиро-эпостың басты тақырыбы жаугершілік, батырлық емес, ғашықтық хикаялары болуы ондағы жан-жақты бейнеленген ат образының қалыптасуына кедергі болған. Ал, тарихи жырлардың, әдетте, көлемінің эпосқа қарағанда кішірек болуы ондағы тұлпар образының аумақты, әр қилы тұрғыдан бейнеленуіне мүмкіндік бермеген. Сондықтан да қазақ эпосындағы барынша жан-жақты, терең, әр қилы сипатта бейнеленген ат образы негізінен қаһармандық эпоста қалыптасқан деуге болады. Бұған тұлпардың,

әдетте, батырлықпен ерлікпен, дұшпанмен шайқастармен қатар бейнеленетіні де әсер еткен. Осы орайда мақалада эпостағы ат бейнесінің басты сипаттары туралы сөз болады.

Түйін сөздер: эпос, архаика, миф, мотив, лиро-эпос, хикая, образ

Kosheikova A. ¹

*¹Kazakh National Women's Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan*

THE MAIN CHARACTERISTICS OF A HORSE IN THE EPOS OF HEROES

Abstract

Compared to other genres of the epic, in the heroic epic we see one of the most perfect images of the horse, which has reached a high artistic level. This is due to the fact that in the archaic epic the predominance of fantastic elements, mythical motives, the consciousness of an immature child prevents him from creating a full-fledged image of a horse, the main theme of the lyric epic. which prevented the formation On the other hand, historical poetry is usually smaller in size than epic, which does not allow portraying tulpar in a variety of forms. Therefore, we can say that the image of the horse in the Kazakh epic, which is depicted in the most comprehensive, deep and diverse character, is formed mainly in the heroic epic. This was due to the fact that tulpar are usually portrayed with heroism, courage, battles with the enemy. In this regard, the article discusses the main features of the image of a horse in the epic.

Keywords: epic, archaic, myth, motive, lyric-epic, story, image

Кошекoвa A.A. ¹

*¹Казахский Национальный Женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан*

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛОШАДИ В ЭПОСЕ ГЕРОЕВ

Аннотация

По сравнению с другими жанрами эпоса, в героическом эпосе мы видим один из наиболее совершенных образов коня, достигший высокого художественного уровня. Это связано с тем, что в архаическом эпосе преобладание фантастических элементов, мифических мотивов, сознание незрелого ребенка мешает ему создать полноценный образ лошади, главной темы лирического эпоса. что предотвратило образование С другой стороны, исторические стихи обычно меньше по размеру, чем эпос, что не позволяет изображать тулпара в самых разных формах. Следовательно, можно сказать, что образ коня в казахском эпосе, который изображен в наиболее всеобъемлющем, глубоком и разнообразном характере, формируется преимущественно в героическом эпосе. Это было связано с тем, что тулпар обычно изображают с героизмом, отвагой, сражениями с противником. В связи с этим в статье рассматриваются основные особенности изображения лошади в эпосе.

Ключевые слова: эпос, архаика, миф, мотив, лирико-эпос, рассказ, образ

Кіріспе. Ахмет Байтұрсынов: «... бұрынғы жаугершілік заманда халық тән есебінде болған да, батырлар жан есебінде болған. Сондықтан батырлар турасындағы әңгіме - халық жаны, рухы турасындағы әңгіме. Батырлары қандай болса, халықтың рух жағы да сондай болған» – деп жазады [1, 236]. Шынында да, батыры кеткен ел рухы кеткен, бүкіл ерік-жігерінен, күш-қуатынан айырылған елге ұқсайды. Бұны елдің батырлары да біледі, «мен кетсем, ел қорғансыз болып қалады» деп жапа шегеді:

Өзім-ақ іздеп кетер ем,
Асынып жаудың құралын,
Қалған елде қамқор жоқ,
Оған не амал қыламын?!
Елді иесіз тастасам,

Қаптап келіп қалмақтар
Білемін елді қырарын, -деп күйінеді Қарғабойлы батыр
(Б.ж., 6 т. 90. 79)
(Қарғабойлы, Қазтуған» эпосы).

Әдістеме.Бұл жәйт қалмақтарға да қатысты, олар да батырынан айырылса болды бүкіл қауқарынан айырылып, жалғыз батырға шамасы келмей, мың-мыңдап, баудай қырылады:

Қаптаған қалың қалмақты
Бұта құрлы көрмеді.
Он екі күн соғысты,
Мыңдай келген қалмақтан
Тек жүз кісі ғана көрінеді
Мұны көріп алған соң,
Аруағы асады
Қалғандары қалмақтың
Еліне қарай қашады. (Б.ж., 6 т. 90. 230)
(«Әмет батыр» эпосы)

Бұның бәрі шаманның ана дүниеге барып, құбыжықтармен шайқасуын еске түсіреді – шаман мен құбыжық бір-біріне қарсы тұрған құдіретті тұлғалар, ал төңіректегі халық, екі жақтың әскерлері кейінгі дәуірде пайда болған кейіпкерлер екені анық. Батырлар, әдетте, жауға жалғыз аттанады, жалғыз шайқасады, тек кейінгі дәуірлердегі тарихи жырлардың, оқиғалардың әсері тиген эпостарда ғана батырлардың жаумен топтасып соғысу мысалдары кездеседі:

Сол бес батыр қосылып
Қалмақтың жойды қаласын.
Шулатып қатын-баласын. (Б.ж., 6 т. 90. 209)
(«Айсаның ұлы Ахмет» эпосы)

Нәтижелер. Сонымен, жоғарыда келтірілген мысалдарды қорытындылай келе қазақ эпосындағы батырдың тұлғасы туралы төмендегілерді айтуға болады:

1) Батыр образында ескілікті архаикалық сарындар көптеп сақталып қалған, оларды атап өтетін болсақ:

а) батыр ата-анадан жалғыз туылады;

ә) рудың магиялық күш-қуаты батырда болады — батыр елден кетсе ел барлық қауқарынан айырылады;

б) ертедегі тайпалық түсініктер бойынша билеушілер елдің ырысын сақтайтын болса, эпоста тиісінше батырлар елді асырайды, мал-мүлік береді;

в) батырларды қолдайтын пірлері (сиқырлы көмекшілері) болады, егер жынынан айырылған шаман бүкіл магиялық құдіретінен айырылып қарапайым адамға айналса, пірінен айырылған батыр бүкіл ерекше біткен күш-қуатынан айырылып батыр болудан қалады. «Жалпы қай жырда болса да пірлерін тәрк еткен батыр көп ұзамай мерт болады. Пірлерден медет сұрамаған батыр жеңіске де жете алмайды» деген тұжырым айтады бұл туралы Ш. Ыбыраев [2, 204].

2) Соңғы кезеңдегі көшпелілердің феодалдық, патриархалдық қоғамдық қатынастарға негізделген мемлекеттері құрылған дәуірлер де батыр бейнесіне зор әсерін тигізді, атап айтсақ:

а) батыр белгілі бір дәуірдің ұғым-түсініктерін, моральдық ұстанымдарын, құндылықтарын бойына жинақтайды;

ә) ол нақты рухани-материалдық құндылықтарды (ел-жұрт, жер, отбасы мүшелері, дос-жаран, ағайын-бауыр, мал т.б.) қорғау үшін қызмет етеді;

б) батыр ел ішіндегі және сыртындағы түрлі қақтығыстарға, оқиғаларға билік үшін күреске белсенді қатысады;

в) жаумен жеке-дара ғана емес, топтасып та соғысады.

Талқылау.Жалпы қазақ батырының ең кемелденген түрі — тек білек күшімен ел қорғаған тұлға ғана емес, терең ақыл-парасатты, елдің бүгіні мен ертеңін тең ойлайтын, бүкіл елге басшылық жасап,

қамқорлық жасап, ел-жұртты жаугершілікке ұрындырмай бейбіт сақтай білетін, жарлысын байға, азын көпке теңгеріп жүретін әділ билеуші-батыр:

Ерегіссе ел алған,
Дұшпанын басып кек алған.
Атаң таққа мінген соң,
Ноғай мен халқың демалған.
Аға да жоқ, іні жоқ,
Ерліктен басқа міні жоқ,
Астана жұртты меңгерген,
Азын көпке теңгерген,
Артық туған хан еді,
Асылы артық жан еді, (Б.ж., 6 т. 90. 232 б.)
(«Шынтасұлы Төрехан» эпосы)

Әрі әділ хан, әрі қаһарлы батыр болған Шынтасхан осылай суреттеледі. Эпос дәстүрінде халық ешқашан ханды батырдан артық қоймайды, керісінше, көбіне хан батырға тәуелді болады. Ер Тарғын Ханзада ханға өкпелеп елден кетпек болған кездері хан да, халық та батырдан кешірім сұрап, жалынады. Демек, біздің ойымызша, қазақ эпосындағы батыр бейнесі тек елді қорғау, оған қамқорлық жасау идеясын бейнелемейді, сонымен қатар елдікті, халық болып бірігу, қоғамдық әділдік, парасатты билік идеяларын да қамтиды.

Соған орай, қаһармандық эпостағы ат бейнесін барынша кеңірек тұрғыдан қарастыра отырып, оның басты сипаттамаларын ашуға тырысамыз. Бұл үшін тұлпардың төмендегідей бірнеше сипаттамаларын жеке-жеке қарастырмақпыз: ат таңдау, тұлпарды табу, оны құлынынан баптап бағып, жетілдіру

Кез келген жылқы малы батырға тұлпар бола алмайды, тек ерекше қасиеттері бар ат қана тұлпар бола алады. «Ақжонасұлы ер Кеңес» (Б.ж., 6 т. 90. 135-159 бб.) эпосында Кеңес атты баласы Ақтанау деген тұлпарын мініп кеткенде, Ақжонас хан:

- Айналайын, жан балам,
Ақжонас жаяу қалды деп,
Қалмақтар қалар қуанып,

- дейді.

Әрине, қырық таңбалы Қырымның он екі жарым ханының бірі болған Ақжонас ханның мыңдаған жылқысы бар екені анық. Бірақ, Ақжонас хан сол қаптаған жылқыдан бір тұлпар таба алмасын біледі, себебі көрінген ат тұлпар бола алмайды. Ең соңында Ақжонас хан соғысар сәтте жауы Бағлан таздың торы атын мініп шығады майданға.

Жалпы батырға ат таңдау эпостағы ең қиын күрделі кезеңнің бірі. Мұрын жыраудың нұсқасында Құртқа Қобланды мінетін Тобылғы менді торы атты туатын кер биені атасы Қыдырбайдан Хансұлудың көмегімен әрең алады.

Өмірінің көп бөлігін ат үстінде, жаугершілікте өткізетін көшпенді үшін жылқы малының қадірі ерекше, батырдың өзіне лайық сәйгүлік табуы өте қиын шаруалардың бірі. «Қарасай - Қазы» (Д.Х. А. 127-141 бб.) эпосында Қарасай батыр жауға аттанар кезінде өзіне тұлпар іздейді. Бұдан әргі оқиғаны эпос былай баяндайды: «Сол заманда қартайып, от басындағы құмалақты көсеумен қуалап отырған, ноғайлының Көкше деген батыры бар екен. Қарасай Көкшеден Көк бұйра атты саудалайды. Көкше: «Атымды бір қызға беремін», - дейді. «Жаудан әкеліп төрт қыз берейін», - дейді Қарасай. «Жаудан түскен қыздың керегі жоқ. Алсаң, Орақтан қалған қарындасың Қибатты беріп ал», - дейді Көкше. Атты ала алмай қайтып келіп, Қарасай шешесімен ақылдасады». Сонда шешесі:

Жауға таман бармасаң,
Сыртымыздағы дұшпанның
Бізге де кепті табасы-ай.
Қибат түгіл мені сат
Ат көңіліңе жараса-ай,

- деп кеңес береді.

Түркілік дүниетанымда «ана» қастерлі ұғым екені белгілі, бірақ, баласына ат тауып беру үшін Қарасайдың шешесі қызы Қибатты беруге ғана емес, тіпті өзін де сатып жіберуден де тайынбайды. Сонымен Қарасай батыр қарындасы Қибатты беріп:

Мінер атым осы деп,
Тәңірінің берген досы деп,
Көк бұйра атқа ер салды.
Өзін сыртынан сатып жібергенін естіген қарындасы Қибат Қарасай батырға:
Кешегі әкем кеткен соң
Кемішілік басқа жеткен соң
Жалғыз тайға саттың ба?

- деп ұрысады. Бірақ, Қарасайдың аттан түсіп, жауға жаяу кетіп бара жатқанын көргенде шыдай алмай:

Сен томсарып кетпе, күліп кет,
Қалаған атың мініп кет, (Д.Х. А. 133-134 бб.)

- деп, болған іске көнеді. Бұл үзіндіден жаугершілік заманда аттың қаншалықты құнды болғанын байқауға болады.

Архаикалық эпоспен тығыз генетикалық байланыста өрбитін қаһармандық эпостағы ат бейнесін талдау үшін алдымен эпостың басты кейіпкері болған батырдың бейнесін жан-жақты қарастыру қажет, онсыз ат образының қыр-сырын жан-жақты ашу, анықтау мүмкін емес деп пайымдаймыз. Қазақ эпосындағы ат образының шығу тегі, қалыптасуы мәселелерін хал-қадарымызша қарастырып өттік. Бұл бағыттағы айтқан ой-идеяларымызды бір арнаға жинақтап, қорытындылауға тырыссақ, біздің пікірімізше төмендегі бірнеше жәйттерді мән беріп, атап өткен дұрыс сияқты. Эпостық шығармалардың әрбір жанры атты бейнелеудің өзіне ғана тән құралдарына ие, яғни ат образы эпостың жанрлық ерекшеліктеріне тәуелді болады. Халқымыздың дастандарындағы ат образы архаикалық эпостардағы батырды бастап, жөн-жоба көрсететін зор магиялық қасиеттерге ие жануарлардан, соңғы дәуірлерде жазылған романдық, ғашықтық эпостардағы жылқы малын таза реалистік сипатта суреттеулерге дейінгі тарихи даму жолынан, өзгерістерден өткен.

Ат образының түп-тамырына көз жіберіп, тарихи-диахрондық тұрғыдан қарастырсақ, оның жеке тұлға емес, бас қаһарманның тұлғасының бір бөлігі, оның магиялық қасиеттерінің өз тұлғасынан бөлініп шығуының көрінісі екенін көреміз. Ол алдымен қаһарманнан сиқырлы көмекші түрінде бөлініп шыққанын, яғни көне эпостарда атқа қолдап-жебеуші, сиқырлы көмекші функциялары таңылған. Соңғы дәуірлерде өндірістік қатынастардың дамуына, сананың жетілуіне орай ат образы қиял-ғажайыптық элементтерден, мифологиялық мотивтерден арылған.

Фольклордағы, соның ішінде қиял-ғажайып ертегі мен эпостағы ат бейнесі бірден қалыптаспаған. Оның бастауларына көз жіберсек, ежелгі тотемистік, мифологиялық сананың тұсында о дүниеге жеткеруші, тасымалдаушы қызметін құс, от, жылан, т.б. атқарған. Тасымалдаушылар адам жанын (ал кейінірек шаманды) тек қана о дүниеге жеткеріп қана қоймай, оған жол бойы көмектесіп, жол-жоба көрсетіп отырған. Осыдан барып, сиқырлы көмекшілер, қолдап-жебеушілер туралы ұғымдар дүниеге келген.

Адамдар атты қолға үйреткен соң тасымалдаушылардың (оттың, құстың, жыланның, т.б.) көптеген функциялары (ана дүниеге апару, өлген адамның ана дүниеге сапары кезінде жол бойы оны қолдап-қуаттап, жол-жоба көрсетіп отыру) атқа ауысқан. Және мұндай ауысу адам санасының инерттігіне байланысты бірден болмаған, алдымен құс пен аттың белгілері бар симбиоз жануарлар (қанатты аттар), сондай-ақ жылан мен құстың белгілері бар мақұлықтар (айдаһарлар) т.б пайда болған. Осылайша тек тасымалдаушы функциясын ғана орындап қоймай, қолдаушы, жебеуші функциясын да атқаратын аттар пайда болған.

Қазақ халқының бүкіл дүниетанымдық жүйесінің қалыптасуында шаманизм зор рөл атқарды. Соған орай шамандық сенім-нанымдар, мифтер эпоста кең көрініс тапқан. Сонымен қатар, өзге де халықтық салт-жоралғылар, соның ішінде әсіресе инициация салты эпосқа өте мол мотивтер беріп, оның қалыптасуына үлкен әсерін тигізген. Ат образын жасауда да осындай мифтік, салттық мотивтердің ықпалы өте үлкен болғанын талдап-зерттеулердің барысы дәлелдеп отыр.

Қазақ эпосында аттың қандай қызметтер атқаруы мүмкін екендігін, оның бас қаһарманы арасындағы қарым-қатынасты тұрғысынан талдап-зерделесек, эпоста тұлпардың негізінен бес түрлі функцияны атқаратынын байқаймыз.

Эпостағы ат бейнесі ең алдымен бас қаһарманның ежелгі жыр нұсқаларында сиқырлы көмекшісі, ал соңғы батырлық эпостарда «жан серігі», жауынгер жолдасы ретінде көрініс табады. Қалай болғанда да ат образы бас қаһарманмен тығыз байланысты. Сондықтан, эпостың бас қаһармандарының бейнесін талдап көрсек, оның төрт типі бар екенін байқаймыз.

Қазақ эпосының ең ежелгі түрі архаикалық эпос. Эпостың осы жанрының өзіндік ерекшеліктерін есепке ала отырып, архаикалық эпостың бір-бірінен түбегейлі айырмашылықтары бар екі бағынқы тобын бөліп көрсету қажет деп есептейміз, олар ежелгі архаикалық эпос пен туынды архаикалық эпос. Ежелгі архаикалық эпостың үлгілері ретінде «Ер Көкше» және «Желкілдек» эпостарын атап өтуге болады. «Ер Көкше» ежелгі архаикалық эпосындағы Сары аттың бейнесінің мынадай типтік белгілерін атап өтуге болады: ат көбіне батырға тәуелсіз, өз бетінше әрекет қылады, ол батырға бағынышты жануар сияқты емес, терезесі тең жан сияқты әрекет етеді; солай болғанымен де ат ылғи батырға шын берілген, оның қамын істеп жүреді; ат болашақты болжап, алда қандай оқиғалар болатынын біліп, батырға бағыт-бағдар беріп отырады; ат батырсыз-ақ жаумен соғыса алады, тіпті жалғыз өзі біраз жауды қырып тастайды; ат өлген адамды тірілте алады (яғни, шамандық қасиеттерге ие; атта магиялық сиқырлы, құдіретті қасиеттер бар; ат адамдармен сөйлесе алады, ойлай біледі. Бұл эпостағы аттың осы аталған бүкіл қасиеттерін жинақтап, қорытындылайтын болсақ, ол батырға бағынышты көмекші емес, оның айтқанынан, еркінен шықпайтын жануар ғана емес, толыққанды жеке дара кейіпкер дәрежесіне көтерілгенін байқаймыз. Сонымен қатар, аттың көп жағдайда батырды өзіне бағындырып, алға бастап, бағыттап отыратынын, ал бас қаһарманның өз атының айтқанын екі етпей орындап отыратынын көреміз.

«Желкілдек» эпосындағы батырдың күрең атының Ер Қосайдың сары атына ұқсас бейнеленетінін, екі тұлпарды сипаттауда сәйкес тілдік бірліктердің қолданылатынын байқаймыз. Бұл ежелгі көне эпостың типтік-генетикалық бірлігінен, оның негізінде жатқан архаикалық-мифтік сананың сәйкестігінен туындаса керек.

Бұрынғы ертегілік-мифтік шығармалардың негізінде соңғы дәуірлерде шығарылған туынды архаикалық эпостардағы ат бейнесінің төмендегідей ерекшеліктері бар, оларға қаһармандық, батырлық эпостардағы ат бейнесін сомдаудың элементтері көптеп енген, архаикалық мотивтердің көптеп сақталуына қарамастан, олардағы ат бейнесі ежелгі эпостардағыдай өз бетінше әрекет ететін, жеке-дара тұлға, тәуелсіз кейіпкер дәрежесіне көтерілмеген, бұл шығармалардағы қиял-ғажайыптық, архаикалық-мифологиялық мотивтер соңғы дәуірдің ұғым-түсініктері тұрғысынан қайта қаралып, өңделген, бұл эпостардағы ат бейнесі барынша бейнелі, жетіліскен, дамыған тілмен суреттеліп, ең үздік классикалық қаһармандық эпостармен теңдей көркемдік дәрежеге жеткен.

Қорытынды. Сонымен, қазақтың қаһармандық эпосындағы батыр бейнесінің кейбір ерекшеліктерін қарастырып өттік. Батыр бейнесін қарастыруымыздың себебі, әдетте, ат бейнесі батыр образымен тығыз бірлікте болады. Эпостағы ат образын батыр бейнесінен бөлектеп алу мүмкін емес. Тек осы екеуінің органикалық бірлігі арқылы ат бейнесін жан-жақты талдап-зерделеуге болады деген пікірдеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Байтұрсынов А. Шығармалары. Өлеңдер, аудармалар, зерттеулер. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.*
- 2 *Ыбыраев Ш. Эпос әлемі. Қазақ батырлық жырларының поэтикасы. -Алматы: Ғылым, 1993. – 296 б.*

Шартты қысқартулар

- 1 *Б.ж. 6 т. 89. – Батырлар жыры. 4- том. –Алматы: Жазушы, 1989. – 400 б.*
- 2 *Д.Х.А. – Досмұхамедұлы Х. Аламан. –Алматы: Ана тілі, 1991. – 176 б.*

References:

- 1 *Baitürsynov A. Şyğarmalary. Öleñder, audarmalar, zertteuler. – Almaty: Jazuşy, 1989. – 320 b.*

- 2 Ybyraev Ş. *Epos әlemi. Qazaq batyrlyq jyrlarynyñ poetikasy.* -Almaty: Ğylym, 1993. – 296 b.

Şartty qysqartular

- 1 B.j. 6 t. 89. – *Batyrlyq jury. 4- tom.* –Almaty: Jazuşy, 1989. – 400 b.
2 D.H.A. – *Dosmūhamedūly H. Alaman.* –Almaty: Ana tili, 1991. – 176 b.

МРНТИ 16.21.55

Өтеген Н.О.,¹ Қалниязова А.Қ.²

¹ Сулеймен Демирел университеті,
Қаскелең қ., Қазақстан

² Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

**ЖЫРАУЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ЕЛ БАСҚАРУ ІСІНЕ ҚАТЫСТЫ
ЖЫР-ТОЛҒАУЛАР ПРАГМАТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІ**

Аңдатпа

Жыраулар қай кезде де елдің әлеуметтік жағдайын, хан-сұлтандар мен халық арасын, жаугершілік заманда ұрпағының бас амандығына алаңдаушылықты және сол мәселелерді шешуді басты мақсат етіп қояды. Қай кезеңде болмасын жыраулар жыр-толғауларында ел, жер, қоғамның шешілмеген мәселелері, орта, ұрпақ тәрбиесі, жақсы мен жаман арасы, жақсылық пен жамандық, әділдік пен әділетсіздік айырмасын жете түсіну, қиындықтарды шешу, т.б. айтылады. Мақалада жауынгер жыраулар келелі прагматикалық қуатты жыр толғауларымен елдің, ел мен жерін қорғайтын ер азаматтардың патриоттық рухын көтерудегі рөлі талданады. Жауынгер жыраулардың тыңдаушысына айтар сөзінің құдірет күші ел рухын көтеріп қана қоймай, күрмеуі қиын шешілмеген мәселелерге және ел басқаруға қатысты келелі ойларын айта білді. Жауынгер жыраулар ырғақты, ұйқасты, терең ойлы толғауларымен елдің ішкі де, сыртқы да саясатына араласып, қазақ халқының ер азаматтарына жауынгерлік рух беріп отырған.

Түйін сөздер: жауынгер жырау, жауынгерлік рух, тарихи тұлға, прагматика

Otegen N.,¹ Kalniiazova A.²

Suleyman Demirel University,
Abay Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

**PRAGMATIC POTENTIAL OF THE WORKS OF ZHYRAU RELATED TO GOVERNING THE
COUNTRY**

Abstract

Zhyrau always paid attention to the social situation in the country, the relationship between khans and sultans, the welfare of their descendants during the war and the solution of these issues. At any time, Zhyrau's poems speak of unresolved issues of the country, land, society, environment, education, the difference between good and evil, the difference between good and evil, justice and injustice, problem solving, etc.

This article analyzes the role of citizens protecting their country and raising patriotism. The power of words that the warrior-zhyrau spoke, not only lifted the spirit of the people, it helped to express their bright thoughts about difficult unsolved problems and the governance of the country. The warrior-zhyrau spoke rhythmically, harmoniously, with the deepest sayings intervened into the domestic and foreign policies of the country, and raised the spirit of the people.

Keywords: warrior-zhyrau, warlike spirit, historical person, pragmatic